

POLIMATUL. O ISTORIE CULTURALĂ DE LA LEONARDO DA VINCI LA SUSAN SONTAG

Autor: Ovidiu Cristian Suătean | 25 februarie 2025

Peter Burke, Polimatul. O istorie culturală de la Leonardo da Vinci la Susan Sontag, Editura Litera, București, 2021.

Unul din cele mai mari mituri ale Renașterii, care au rămas până în epoca contemporană, este *homo universalis*. Pornind de la figuri precum Leonardo Da Vinci, Isaac Newton, Benjamin Franklin sau Fernand Braudel, istoria ne oferă exemple de personaje care au căutat, în decursul unei singure vieți, să acumuleze cunoștințe din vaste domenii. În cultura românească, un exemplu foarte bun este Mircea Eliade care, încă din lucrarea autobiografică, *Romanul adolescentului miop*, prezintă suferințele și muncile grele prin care trecea un aspirant la titlul de *homo universalis*.

Dar ce este un *homo universalis* sau, mai bine zis, un polimat? Când apare conceptul și cum evoluează? Unul dintre marii istorici ai Renașterii, Peter Burke, caută să înțeleagă, pornind de la paradigme moderne, geneza și evoluția acestui concept. Profesor de istorie la Cambridge, Burke se remarcă a fi un autor canonic în studiile dedicate Renașterii datorită ideilor sale inovatoare cu privire la evoluția și difuziunea acesteia în Europa. Tocmai această formație intelectuală îl aduce mai aproape de acest concept care a ghidat istoria intelectuală europeană.

PETER BURKE

POLIMATUL

O ISTORIE CULTURALĂ
DE LA LEONARDO DA VINCI
LA SUSAN SONTAG

LITERA

Exercițiul istoriografic întreprins de Burke în *Polimatul, O istorie culturală de la Leonardo Da Vinci la Susan Sontag* este unul de cursă lungă, întrucât acesta pornește încă din Antichitate și se oprește abia la debuturile modernității. Traversând aceste etape, el caută să înțeleagă cum a fost posibilă formarea concepției de polimat. Mai mult, acesta observă modificările apărute în cadrul științelor atât la nivel intern, prin profesionalizarea și nișarea acestora, cât și la nivel extern, prin raportul lor cu dezvoltarea tehnologiei. De asemenea, prin această istorie intelectuală, Burke ne oferă o mai bună înțelegere asupra științei în modernitate și a modului în care aceasta este sistematizată. Astfel, putem desluși de ce lumea modernă tinde să fie lipsită de prezența polimaților, iar o dublă specializare, deseori, poate părea un avantaj atât de considerabil în CV-ul cuiva.

Primul exercițiu al istoricului britanic este definirea termenului de *polimat*. În acest scop, el apelează la exemple din istoria culturală europeană, precum John Maynard Keynes, Umberto Eco, Aldous Huxley, T.S. Eliot sau Goethe. Polimatul apare ca o etichetă care se adresa savanților, iar prin modelul acestora Burke observă câteva trăsături definitorii, precum *capacitatea de sinteză* și *gândirea în serie* în raport cu un număr vast de științe, rezultatul fiind formarea unor noi legături și concepții. Autorul se raportează la trei mari concepte sau idei în decursul acestei lucrări: *homo universalis*, *formele de comunicare și transmiterea a informației*, respectiv *interdisciplinataritatea*.

Din punct de vedere istoriografic, istoricul consideră că ideea de *homo universalis* apare ca odată cu lucrarea lui Jacob Burckhardt, *Cultura Renașterii în Italia*. Însă are în același timp câteva dubii legate de existența propriu-zisă a acestui concept în Renaștere, luând în considerare posibilitatea unui anacronism impus de Burckhardt după modelul propriei sale personalități autodidacte și polimate.

Burke analizează în profunzime conceptul și mai observă că omul renescentist s-a bucurat de roadele culturii medievale, care prezervase într-o măsură considerabilă

cultura antică. Volumul considerabil de cărți, jurnale și scrieri care circulau în Renaștere au amplificat dorința oamenilor de cultură de a-și aprofunda cunoștințele. Autorul oferă câteva exemple celebre, precum Leonardo Da Vinci sau Giovanni Pico della Mirandola, care s-au remarcat datorită cunoștințelor lor în literatură, filosofie, artă, matematică, limbi clasice și lingvistică. Inclusiv literatura epocii renascentiste, prin scrierile lui Francois Rabelais, nuanțează rolul și importanța educației în dezvoltarea omului. De remarcat că istoricul prezintă o nouă perspectivă asupra lui Leonardo Da Vinci și observă că, din cauza dorinței sale de cunoaștere, acesta tindea să nu mai termine multe din lucrările sale și să înceapă altele noi. În acest context, autorul va defini *sindromul Leonardo*. De asemenea, autorul britanic iese din tiparul istoriografic și observă că inclusiv femeile puteau să beneficieze de educație. Bineînțeles, aceste facilități erau rezervate doar celor din categoriile superioare, precum Isabella de Castilia, regina Spaniei, Margaret Roper, care studiasse medicina și literatura, sau Christine de Pisa, luptătoare activă pentru drepturile femeilor, dedicând o lucrare acestei teme prin *Cite des Dames*.

Însă concepțiile despre cunoaștere din epocă variau. Deși am putea considera că exista un consens cu privire la acest concept, Burke evidențiază că mulți intelectuali evaluau această cultură vastă ca fiind atât inutilă, cât și superficială. De pildă, Erasm și Baldassarre Castiglione desconsideră concepția de polimat. Erasm era de părere că doar teologia și filosofia sunt utile, în timp ce Castiglione, într-un spirit modern, observa pericolul cunoașterii superficiale a mai multor domenii.

Totodată, autorul încearcă să creioneze un portret al polimatului din epoca Renașterii și din epoca modernă. Astfel, pentru a deveni un polimat, Burke observă că sunt necesare câteva caracteristici. Printre acestea se remarcă existența unei gene a curiozității, care să stimuleze acest interes continuu, și o memorie bună, fiind oferit exemplul lui Fernand Braudel, care și-a scris doctoratul fără caiete, folosindu-se doar de propria memorie, în timp ce se afla în lagărul german. Concentrarea, imaginația, rapiditatea și energia, puterea de muncă și asimilarea informației sunt alte câteva trăsături. Burke observă exemplul lui Max Weber și Pierre Bayle în ceea ce privește disciplina studiului. Însă acești oameni se supun și diverselor sacrificii, precum neglijarea somnului, neliniștile și rătăcirile intelectuale. Eterna muncă a intelectualului i-a adus pe mulți în pragul unor probleme mentale din cauza lipsei somnului.

De remarcat că Burke analizează *habitatele* unde se formează aceste spirite polimate. Face referire la geografie, originile sociale și afilierile politice sau instituționale. În privința aspectelor geografice, istoricul britanic observă că aceste spirite apar mai degrabă în țările protestante, precum Suedia, Germania, Elveția, respectiv Olanda, și leagă aceste evoluții de interesul lumii protestante pentru alfabetizare, dezvoltarea capitalului, mediului urban și universităților. Cu privire la originile sociale, Burke arată că originile aristocratice sau superioare pot să reprezinte un avantaj în dobândirea unei

educații alese. Astfel, mulți intelectuali se bucură de o educație aleasă încă din fragedă pruncie, precum a fost John Stuart Mill, sau sunt educați exclusiv în mediul familial, precum a fost cazul fraților Alexander și Wilhelm Humboldt.

Mai mult, originea socială putea reprezenta un avantaj în dobândirea unei culturi vaste fiindcă intelectualii puteau să renunțe la locurile lor de muncă și să se concentreze pe activitatea științifică. Însă existau și excepții ale unor personalități care reușeau să îmbine locul de muncă și activitatea științifică, iar cel mai bun exemplu este tot John Stuart Mill, care își contura opera științifică în timp ce era funcționar al Companiei Indiilor de Est. De altfel, lungile deplasări sau călătorii nu reprezentau impedimente în dezvoltarea operei științifice, iar un exemplu fundamental în acest sens este Charles Darwin, cu scrierile sale de la bordul vasului Beagle. Cu privire la afilieri, Burke prezintă raporturile dintre *polimați* sau intelectuali și curțile princiare, respectiv universități. Acesta consideră că intelectualii se bazează pe sprijinul principilor renaștători, respectiv al statului, și, în epoca modernă, sub egida universităților, reușesc să formeze rețele intelectuale, care să faciliteze activitatea științifică. În privința sprijinului acordat principilor, Burke prezintă modul în care acești intelectuali sunt chemați să contribuie la dezvoltarea unor genealogii fictive, creații artistice și descoperiri științifice. De pildă, Leonardo Da Vinci a ajuns să fie protejat al unor mari familii princiare și regale, precum familia Sforza din Milano și regele francez Francisc I.

Un alt punct central al lucrării lui Burke este reprezentat de *formele de comunicare și transmitere a informației*. Istoricul britanic prezintă modul în care informația circulă în Europa și America de-a lungul istoriei, odată cu debutul epocii moderne. În istoriografie, această epocă de debut este considerată a fi *epoca erudiției*, în decursul căreia intelectualii europeni au căutat să cuprindă și să deprindă o vastă cultură din diverse domenii reale sau umaniste. Pentru Burke, această perioadă este o consecință a volumului de informație care circula prin diverse mijloace, precum sunt periodicele, presa sau grupările și cluburile științifice. În decursul acestei epoci sunt fondate primele reviste științifice (*Journal des Savants*) și societăți academice (*Royal Society*). Astfel s-a acumulat un volum considerabil de informație, care a devenit, de la un moment dat, redundant.

Acest fenomen este similar cu cel din epoca contemporană. De pildă, autorul îl prezintă pe Leibniz în ipostaza unui modern care se plângea de volumul inepuizabil de carte tipărită și de faptul că nu mai avea spațiu unde să își țină noile cărți. De altfel, în decursul acestei epoci sunt formate structuri care au facilitat transmiterea acestor resurse, printre ele remarcându-se sistemul poștal și tiparul. Totuși, au existat și intelectuali, mai ales în perioada iluministă și cea romantică, care s-au remarcat prin dorința unei cunoașteri universale.

Ulterior, modernitatea a redus această dorință pentru universalitate întrucât s-a

concentrat pe specializare. Dezvoltarea și studierea în profunzime a domeniilor a dus la individualizarea acestora și la formarea unor științe de sine stătătoare prin conținut și metoda riguroasă. Deși această evoluție a fost benefică științei, Burke observă că izolarea diferitelor sale ramuri a produs unele conflicte între domenii, respectiv departamente, și a afectat activitatea științifică în integralitatea sa.

Pe fondul acestei izolări, Burke observă că intelectualii au căutat refacerea vechii unități prin *interdisciplinaritate*. Acest fenomen s-a remarcat în special la finalul secolului al XIX-lea și în decursul secolului al XX-lea. Interdisciplinaritatea se dovedea a fi atât un răspuns la această izolare, cât și un mijloc prin care s-a dorit îmbunătățirea activității științifice. Principalele forme ale acestei mișcări au fost grupurile, departamentele interdisciplinare și școlile de gândire. Burke enumeră unele din cele mai importante grupări și cercuri intelectuale, precum este cel de la Heidelberg. El observă că aceste grupuri devin un loc al dezbaterilor și întrunirilor mai multor intelectuali specializați în diverse arii de cercetare. În cadrul lor ajung să fie prezentate unele din ideile care vor ajunge să influențeze fundamental gândirea europeană, precum a fost *Etica protestantă și spiritul capitalismului*, lucrare prezentată de Max Weber la întrunirile grupului de la Heidelberg.

În privința departamentelor, unele universități și instituții științifice, precum MIT sau NASA, au susținut formarea și dezvoltarea unor departamente concentrate pe mai multe domenii atât umaniste, cât și reale. Această concepție a fost reprezentativă și pentru alte școli de gândire, precum Școala de la Annales, reprezentată de Marc Bloch, Lucien Lefebvre și Fernand Braudel. Istoricii francezi au căutat să îmbine istoria, geografia, demografia, economia, științele politice și sociologia pentru a oferi o imagine de ansamblu cât mai veridică asupra trecutului. Deși gândirea acestora a influențat concepția și evoluția istoriografică contemporană, Burke observă că acest exercițiu interdisciplinar, această încercare de a unifica științele a fost una ambițioasă, dar a eșuat, și astfel s-a revenit la vechile paradigme. Ca o consecință, științele au rămas mai degrabă în acea *convivencia*, un termen folosit de autor pentru a defini colaborarea dintre discipline în folosul științei și al viitoarelor descoperiri.

În epoca contemporană, Burke prezintă cunoașterea în legătură cu noile descoperiri tehnologice, precum este internetul. Multitudinea de informații o definește drept *explozie informațională*. El analizează aportul acestora în cunoașterea științifică și le consideră atât benefice, cât și negative. Unul dintre principalele beneficii este stocarea și accesul la informație, care este la un *click* distanță. Printre aspectele negative Burke prezintă faptul că, după 1950, odată cu revoluția digitală, polimații au dispărut, iar internetul este una dintre cauze. Totodată, în concepția autorului, internetul are un rol important în scăderea interesului pentru lectură și gândire critică.

În ciuda acestor probleme, Burke observă că au mai supraviețuit câțiva polimați, mai

ales în domeniile umaniste, și îi enumeră pe Jared Diamond, Giorgio Agamben sau Jurgen Habermas. Observă hiperspecializarea lumii moderne, dar autorul are încrederea că omul se va adapta și evolua, iar polimatul va fi din nou necesar pentru a realiza legăturile existente între fenomene și domenii.

Lucrarea este redată într-un limbaj accesibil și captivant, unde cititorul este invitat să descopere istoria intelectuală universală pornind de la definirea și evoluția polimatului. Acest exercițiu de erudiție readuce în prim plan un vechi mit al istoriei intelectuale, *homo universalis*, și caută să-i observe originile și dispariția. Prin această lucrare, cititorul avizat sau cel pasionat poate avea o nouă imagine asupra istoriei, dispartă de stereotipalele imagini ale istoriei politice sau militare cu care acesta a fost obișnuit. De altfel, prin această istorie culturală putem înțelege abundența informațională existentă în lumea intelectuală și actuală structură a științei, care este ramificată și concentrată pe (hiper)specializare.

Imagine: Pixabay